

DR. DÉSI ÁDÁM

PhD-hallgató

A NARRATÍV KRIMINOLÓGIA ALAPJAI

A narratív kriminológia képviselői szerint minden élményből és tapasztalatból végső soron történet lesz, az emberek pedig ezen narratíva alapján élik az életüket. Ezek nem csupán egyszerű „sztorik” vagy esetleges formája az információnak, hanem aktív alakító tényezői az emberi viselkedésnek, hatással vannak rá és befolyásolják azt. A narratív kriminológusok pedig kifejezetten arra kíváncsiak, hogy ez a történet alapú szemlélet miként jelenik meg a bűnözés kérdésében. *„A narratív kriminológusokat az érdekli mire képesek a történetek – pontosabban hogyan hatnak a bűnözésre és más ártalmakra – nem pedig arra, hogy mit fednek fel. A narratív kriminológusok számára a szubjektum az elemzés alapvető fókuszpontja, amit mindig is az adott diskurzus határoz meg.”* (Presser 2016:139)

A különböző kriminológiai és társadalomtudományi megközelítések kutatásaik során meglepően sokáig elsősorban csak a tartalomra helyeztek hangsúlyt, vagyis szinte megkérdőjelezhetetlen prioritást élvezett a „mit mondott” szemben azzal, hogy „hogyan mondta”. A narratív kriminológia azonban az információ formáját, vagyis azt, hogy történetként kerül átadásra, ugyanolyan releváns tényezőnek tartja. Valamilyen cselekedet nem fontosabb, mint a róla való beszéd (vagy bármilyen kommunikáció), mivel ezek oda-vissza meghatározzák egymást. A narratív kriminológiai megközelítés szerint a tapasztalat csak az egyéni történetbe ágyazódva jelent bármit is, a történet és a tapasztalat így meghatározzák egymást és az identitásalkotáson keresztül befolyásolják a jövőbeli viselkedést. *„A narratív kriminológia úgy látja a világot ahol a tapasztalat mindig történet alapú és ahol a cselekvés hajtja vagy alkotja a történetet.”* (Presser – Sandberg 2015:287)

A narratív kriminológiát tehát alapvetően az különbözteti meg más kriminológiai irányzatoktól, hogy mind a formát és a tartalmat, mind pedig a cselekvést és a beszédet egyenlően lényegesnek tekinti. Továbbá kiemelt figyelmet fordít az identitás kérdésére, mivel alapvető fontosságú, hogy az adott személy vagy személyek milyen történetekből tudják önmagukat felépíteni, illetve meghatározni.

A bűnözés kérdésének történeti alapon való megközelítése természetesen már a narratív kriminológia irányzata előtt is jellemző volt, ilyen például Katz munkássága (1988),

aki konzekvensen használja a narratíva, főszereplő, színhely kifejezéseket, mikor különböző gyilkosságok az elkövető számára jelentett értelmét vizsgálja. „*A kábultság melyben éltek megkönnyebbülésbe fordult át gyilkosságok által egyfajta narratív teljesítményként. Ezeknek a gyilkosoknak a végzetes cselekmény helyszíne dramaturgiai szempontból különösen vonzó volt.*” (Katz, 1988: 300)

Azonban abból a szempontból ez az irányzat volt az első, hogy a történetet és annak szerepét a pusztán módszertani felhasználáson túlmutatva elméleti megközelítésként is alkalmazta. Első explicit megjelenése Presser (2009) bűnelkövetők személyes magyarázó narratíváiról szóló cikke volt. Az utána következő években egyre nagyobb népszerűsége tett szert elsősorban a skandináv országokban, valamint az Egyesült Királyságban. Formális elismerésének példája, hogy az Európai Kriminológiai Társaságban 2016 óta létezik Narratív Kriminológiai munkacsoport. 2015-ben pedig megjelent az első kizárólag narratív kriminológiai tanulmányokat tartalmazó gyűjtemény, a narratív kriminológusok innen számolják az irányzat felnőtt korba lépését. A kötet bizonyította és biztosította a narratív kriminológia helyét saját jogán a diszciplínán belül (Sandberg - Ugelvik, 2016).

Narratív fordulat a kriminológiában

A narratív fordulat az 1970-es, 1980-as évek óta integráns része a különböző társadalomtudományoknak, létrejötté összeköthető a tudományos önreflexióra való igénnyel és a pozitívizmussal szembeni kritikával egyaránt. Az élettörténet, személyes narratíva felhasználásának első jelentős mérföldköve Thomas és Znaniecki *A lengyel paraszt* című műve volt, melyben a vizsgált alanyok levelezésén keresztül elmesélt személyes történeteik képezték a kutatás alapját. Azonban az élettörténeten alapuló vizsgálatok, melyek felfutása jellemzően a chicagói iskola keretein belül zajlottak, a harmincas-negyvenes évek után abbamaradtak egészen az 1970-es évekig (Kiss 2017, idézi Lányit 2007). A narratív fordulat, összekapcsolódva a feminista és polgárjogi mozgalmakkal, innentől egyszerre jelentett módszertani kérdést, valamint helyezte a történeti megközelítést a kutatás középpontjába (Goodson és Scherto, 2011 idézi Clandini és Connelly, 2000). A narratív megközelítés előnye volt, hogy megadta a kvalitatív kutatóknak azt az eszközt mely mindig is az érdeklődésük fókuszában szerepelt, vagyis, az egyének megélt életét (Goodson és Scherto, 2011). Továbbá a személyes történetek lehetőséget biztosítottak hangot adni az addig marginalizált csoportoknak is.

Azonban a kriminológia utolsóként, lényegében csupán a közelmúltban került kapcsolatba a narratív megközelítéssel. Mindössze a kétezres évek elejétől tekinthetjük úgy, hogy megindult a tudományos felzárkózás. A fordulat ilyen sokáig tartó elmaradását és annak okát Presser (2016) részletesen elemzi és több versengő elméletet is ismertet, melyek kifejezetten a kriminológia tudományának sajátos helyzetéből és történelméből is következnek.

A pozitívista paradigma, valamint a kvantitatív módszertan általában túlsúlyt képez a kriminológián belül, melynek további kritikája, hogy a kutató és a kutatás alanya közt túl nagy a távolság (Daly, 2012). Az *European Journal of Criminology* véletlenszerűen választott számát kinyitva szinte biztos, hogy több lesz benne a statisztika, mint az interjúrészlet. A kvantitatív megközelítésekbe értelemszerűen nem, vagy csak nehezen férnek bele az olyan kutatások, melyek középpontjában az elmesélt történetek szerepelnek, illetve azok elemzése, értelmezése. A pozitívizmus természetesen nem jelent egyet a kvalitatív módszerek elutasításával. Azonban a paradigma filozófiai gyökerei kifejezetten ellentétben állnak a narratív megközelítéssel. A pozitívizmus egy konkrét és objektív valóságot ismer el, ami a kutató személyétől és háttérétől függetlenül ismerhető meg, nincs helye benne a versengő valóságoknak, egyéni interpretációknak, történeteknek. *„Pozitívista kriminológia alatt tehát olyan okkutató kriminológiát értünk, amely a bűnözés büntetőjogilag definiált fogalmát tekinti kiindulópontnak, és amelynek kutatási érdeklődése a normáktól való eltérés mögött húzódó, jól azonosítható és alakítható oksági folyamatok feltárására irányul.”* (Borbíró, 2016:37)

A kriminológiában még ha jelentősen felül is van reprezentálva, de a pozitívizmus korántsem jelent kizárólagos megközelítési lehetőséget. Ebből következően felmerül a kérdés, hogy miért nem „csapott le” a narratív megközelítésre a hozzá legközelebb álló kritikai kriminológia? Hiszen az alapvető világnézeti és ideológiai hasonlóság egyértelmű, módszertan tekintetében sem jelenik meg feszültség köztük, valamint a kutatói aktívabb szerepvállalás és a marginalizált csoportoknak történő hang biztosítása kifejezetten kedvező környezet lenne számára. Presser (2016) szerint a válasz a kérdésre a paradigmák egymással szembeni meghatározásában található. A kritikai paradigmában vagy azon belül a kulturális kriminológiában ugyan a kezdetektől adott volt minden feltétel, de ezek az irányzatok el voltak foglalva a „valódi” strukturális károk felderítésével. Azokra a makro-szintű folyamatokra és jelenségekre koncentráltak melyek távol estek az egyéni történetektől. A cél inkább volt a károk általános bizonyítása és azok feltárása, mintsem annak vizsgálata, hogy konkrét egyes emberi történetekben miként jelenik meg.

A történet: veszély vagy esély?

„A nyugati társadalmak arra tanítják polgárjaikat, hogy egyetlen egységes történetbe lássák az életüket, az emberek pedig általában törekednek is erre az egységességre.” (Sandberg, 2016:7)

A narratív kriminológiát, vagy valójában akár bármilyen kvalitatív módszertannal dolgozó kriminológiai kutatást érheti az a laikus kritika, esetleg vád, hogy miért mondana a kutatás bűnelkövető alanya igazat. A modern társadalom hajlamos pusztán egyetlen büntett elkövetése alapján totális morális ítéletet hozni: ha valaki bűnös/bűnöző, akkor ebből következőleg hazug is. Az interjú mögött valami aljas érdeke van, valahogy előnyhöz szeretne jutni, vagy

nemes egyszerűséggel csak természete miatt hazudik. Természetesen a tudományos megismerésnek része, hogy a forrásokat kezeljük kritikával, és törekedni kell az adatok legpontosabb megismerésére, ezért elengedhetetlen a megfelelő módszertani felkészültség (Bernasco, 2010).

A narratív kriminológia nem jelenti azt, hogy kétség nélkül mindent elfogad, sőt elhisz a kutatás alanyainak. Pontosabban az érdeklődése nem arra vonatkozik, hogy az adott személy mennyiben mondott igazat vagy sem. Helyette az adatfelvétel középpontjában az szerepel, hogy miként ábrázolja az adott szereplő önmagát és helyzetét. *„Attól függetlenül, hogy igaz vagy hamis, az elmesélt történetek sokasága kifejezi és segít megérteni az értékek, identitások, kultúrák és közösségek komplex természetét.”* (Sandberg, 2010:455)

A narratív alapú megközelítés módszertani alapját Holstein és Gubrium aktív interjúkészítési elképzelése is alátámasztja. A szerzőpáros kiemeli, hogy a pozitivistá paradigmán alapuló kutatások egyfajta választartály-nézetet követnek. *„A válaszadó a tények és a hozzájuk kapcsolódó tapasztalatok részleteinek tárháza.”* (2013:121) Az interjúalany egy passzív szereplő, aki tartalmazza azokat az információkat, amikre a kutatónak szüksége van, viszont a hozzáférést maga az interjú alanya és az interjú helyzet nehezíti meg. Vagyis a választartály-megközelítés szerint az adatfelvétel egy olyan folyamat, mely során a megfelelő kérdésekkel felvértezve meg kell tisztítani a különböző szennyeződésektől a szükséges információt.

Ezzel szemben a narratív kriminológia módszertani szempontból az aktív interjúkészítésre támaszkodik, melynek nem célja, sőt kifejezetten elutasítja valamilyen abszolút igazság feltárását. Helyette *„azokat az utakat-módokat tartjuk szem előtt, melyek révén a valóság aspektusait megkonstruálják az interjúkészítővel együttműködve [...] hogy megmutassa az olvasónak a közvetített narratív drámák hogyanjait és mijeit.”* (Holstein - Gubrium, 2013:135) Cél feltárni azokat a jellemző narratív elemeket, melyek hatással, illetve befolyással vannak az adott egyén jövőbeli cselekedeteire. Mivel a kutatások célja nem objektív tények megismerése, ezért az interjúalany „hazugsága” mellékes, hiszen a kérdés az, miért pont ezt a narratív elemet használja? Milyen képet szeretne magáról alkotni és ezen keresztül mit is szeretne elérni?

Kriminológia saját narratívája: etnográfia

A kriminológia talán az egyetlen a társadalomtudományok között, melynek saját, lényegében személyre szabott zsánere van, mégpedig a krimi. Az, hogy a (populáris)kultúra egyik jelentős szereplője egy tudományos diszciplína (rész)tárgyával osztozik mindenképpen nyomot hagy. A jelenséget Bahtyin (1981) intertextualitás koncepciójával lehet a legjobban megragadni, ami a narratív kriminológia egésze számára is kitüntetett fogalom, mivel a legtöbb narrátor valamilyen ismert diskurzusból merít, hogy a saját történetének jelentést biztosítson (Sandberg - Presser, 2016). Maguk a (tudományos) szövegek az elődjeik által vannak formálva, melyekre akár explicit, akár implicit formában reagálnak (Fairclough, 1992).

Különösen az etnográfiai módszertannal végzett kutatások azok, melyek során a kriminológia mint tudomány és a krimi mint kulturális eszközkészlet hajlamos a szövegközöttségre. Ezekben a művekben gyakran tetten érhető ahogy a kriminológus olyan nyelvezetet és fordulatokat használ, esetleg az egész narratívát úgy építi fel, hogy abban a klasszikus krimi elemeire is ráismerhetünk. A közelmúlt jelentős etnográfáiban egyértelműen megjelenik az a holmes-i detektív figura, mely a modernizmus tudományos eszközeivel, legfőképp a logikán alapuló gondolkodással deríti fel az ügyeket. „*A társadalomtudományos kutató elképzelése az interjút úgy fogja fel, mint egyfajta kutatás-és-felfedezés küldetést*” (Holstein - Gubrium, 2013: 120) Ilyen például Venkatesh: *Gang leader for a day* (2008), Bourgois: *In search of respect* (1995) vagy Alica Goffmann: *On the run* (2014) könyve. Ezeknek a műveknek visszatérő motívuma, hogy a kutató/szerző/narrátor (be)merészkedik oda, ahová más előtte nem mert. Külön kiemelve a társadalmi távolságot a kutató és az alanyok között, legyen szó társadalmi státuszról, nemről vagy éppen borszínről. Ahogy Bernasco (2010) kiemeli, ezek a demográfiai jellemzők közti távolságok már önmagukban veszélyeztethetik a sikeres értelmezést.

Sandberg (2010) a saját nyílt kábítószer piaci megfigyeléseiről készített terepnaplójánál egy diákja hívta fel a figyelmét arra, hogy a szöveg jobban hasonlít egy detektívregényre, mintsem (az elvárt nyelvezetű) tudományos szövegre. Állítása szerint az etnográfia különösen hajlamos nyelvezetet és narratív elemeket kölcsönözni különböző irodalmi zsánerekből, még ha ez általában nem is tudatos döntése a szerzőnek. Ezért is kell kiemelt figyelmet fordítani a szerzőknek az önreflexióra, hogy felismerjék az ilyen és ehhez hasonló narratív elemeket, melyek befolyásol(hat)ják még a tudományos szövegeket is.

A narratív kriminológia diszciplínán belüli pozíciója

Minden iskolának és irányzatnak érdemes meghatározni az adott diszciplínán belüli pozícióját, felmérni milyen már meglévő tudományos tradíciók közé és hogyan illeszkedik. A narratív kriminológia önmeghatározása szerint az interakcionista és a kritikai paradigma közös metszetében látja magát. Jelentősen építkezve mindkét hagyományra, azok alapvető irodalmaira és meglátásaira, módszertani és elméleti szempontokból egyaránt.

A narratív kriminológia elméleti keretrendszere a struktúra és ágencia közti kapcsolaton alapul. Az egyik oldalról az emberek számára hozzáférhető és mozgósítható narratívák a társadalmi struktúrái által meghatározottak, egyenesen korlátozottak. Ebben a kritikai és kulturális kriminológiára épít a narratív megközelítés. Az intertextualitás jelensége ebben a helyzetben szintén előkerül, ahogy Fairclough megfogalmazza, „... *a [szöveg] termelés a gyakorlatban nem jelenthet az emberek számára végtelen teret a szöveg alapú innovációra és játsszámára, hiszen az társadalmilag egyaránt korlátozott, és meghatározott, és feltételes, a hatalmi helyzetek viszonyában*” (1992:103).

A társadalomban elfoglalt pozícióból következik, hogy egy adott személy milyen narratívákat és narratív elemeket tud mozgósítani. Itt érhető tetten az interakcionista paradigma hatása, és az aktív, ágencia/ágens szemlélet. Az egyén számára mozgósítható narratív eszközök és elemek korlátozottak, de a szigorú kritikai irányzattal szemben az interakcionista paradigma elgondolásainak felhasználásával a narratív kriminológia azt vallja, hogy az egyén mégis képes az ágens szerepet vállalni. A különböző történetek elmesélésével az adott személy saját identitásának aktív részese. Vagyis hiába az egyénen kívül álló struktúrák határozzák meg a hozzáférhető narratív eszköztárát, mégis ennek ellenére az egyén képes a beszéd-cselekvés aktusával korlátozott mértékben meghatározni saját történetét, identitását, amik a jövőbeli viselkedését is meg fogják határozni.

Saját példa

Végezetül egy rövid interjúrészleten keresztül bemutatom, hogy a kábítószer terjesztés körül milyen gender alapú narratívák kerülhetnek mozgósításra és már egyetlen kisebb megszólalásban is kifejezetten érzékletes narratív tartalmak jelennek meg és feszülnek rögtön egymásnak.

Az interjúalany, kódnevén Flóra, jelenleg az ELTE PPK elsőéves mesterszakos hallgatója, bő két éve stabil párkapcsolatban él barátjával és közös kutyájukkal. Az első egyetemi éve alatt saját bevallása szerint jelentősebb mértékben fogyasztott különböző szórakozóhelyeken kábítószer. Azonban ahogy közeledett a munkaerőpiaci belépés, valamint a kapcsolata megszilárdult, a szórakozóhelyi fogyasztása is jelentősen lecsökkent. Ez megfelel a hazai kutatások által feltárt trendeknek is, „...*nagyjából egy növekvő, majd csökkenő ívet ír le a használat [...] a munkába állással, a felsőfokú tanulmányok előrehaladtával mind a szórakozni járás, mind a szerhasználat gyakorisága megváltozik.*” (Csák és mtsai, 2008:234)

Az interjú során a kábítószer beszerzéssel kapcsolatban került szóba, hogy találkozott-e lány terjesztővel, a kérdésre pedig az alábbi választ adta:

Most pont vettem egy pár hónapja egy csajsztól, de őtöle is így kérdeztem, hogy... szóval egy barátom ismerte és együtt elmentünk egy buliba, és akkor kérdeztem a barátomat, hogy lesz-e nála. És mondta, hogy náluk lesz. És akkor kérdeztem, hogy van-e, és mondta, hogy jaja, a csajtól tudok venni. Mondom, végre az első csaj terjesztő izé, we can do it. És akkor utána kérdeztem tőle, hogy egyébként ő így szokott-e amúgy is, kontaktot kérhetek-e, mert akkor éppen nem volt [terjesztőm]. És mondta, hogy hát így bejelölhetem instán, meg minden, de inkább csak így a baráti körben, meg így ismerősöknek. Ő sem... nem tudom, hogy rátett-e, de ő se volt ilyen nagykutya, vagy érted, szóval nem ebből élt vagy ilyesmi. Lehet ő az aki tipik az aki ebbe így belecúszott, hogy elkezdett az ismerősök ismerőseinek is.

A vizsgálandó narratív tartalmak pedig maguk is rögtön egy rövid történeten keresztül jelennek meg, ami teljesen megfelel a történetmesélés minden elvárt szabályának. Flóra először meghatározza, hogy hol és mikor játszódik az esemény, a közelmúltban „*egy pár hónapja*” vagyis az élmény még friss, helyszín adott és rögtön jelzi a kontextust is „*egy buliba*”. A cselekmény a kábítószer beszerzése körül forog, melynek visszatérő eleme, hogy ismerősök és barátok láncolatán keresztül lehet általában hozzájutni. A történet csattanója pedig, hogy a várt terjesztő lány, aminek rögtön megadja a személyes értelmezését is.

A szövegrészletben alig pár másodpercnyi időkülönbséggel jelenik meg két egymással homlokegyenest eltérő narratíva a lány terjesztővel kapcsolatos történetében. Flóra egyszerre idéz meg két egymással versengő ellentétes női szerepet: az aktív, feminista ikont, valamint a konformabb, „elvárt” passzívat.

„Mondom, végre az első csaj terjesztő izé, we can do it.”

Ebben az egyetlen mondatrészben Flóra mozgósítja a (feltételezése szerint) közös kulturális üzenetet, melyet Sandberg (2016) a trópus fogalmával illet. Ez olyan szó vagy rövid kifejezés, ami csupán utal egy közismert történetre, közvetlenül megidézve azt, annak részletesebb kifejtése nélkül. A kép címe „Rosie the Riveter”, amihez a „We can do it” kifejezés szétválaszthatatlanul hozzátartozik. Eredetileg a második világháborús plakát mára feminista ikon lett. A plakát üzenete modern mítosszá vált, mely szerint a háború idején Rosie és kortársai munkába állása segítette a háború menetének a megfordítását, ahogy háziasszonyokból gyári munkások lettek. A történetnek nincs sok köze a történelmi valósághoz, abban az értelemben, hogy a munkába álló nők rendkívüli mennyiségű előítéllettel találkoztak, közel sem ünnepelték jelenlétüket kortársaik, a háborús gyártás elősegítésénél és patriotizmusuknál pedig fontosabb volt számukra a megélhetés, ahogy arra Kimble és Olson (2006) kutatása rámutatott. Azonban mint feminista jelkép a globális kollektív emlékezet megkérdőjelezhetetlen része lett. Ráadásul ebben a konkrét situációban kifejezetten egy hagyományosan férfiak által dominált területen, vagyis a kábítószer terjesztésben jelentkezik. Ahhoz ha-

sonló büszkeség és öntudat jelenik ezáltal meg, mintha az első női úrhajósról vagy államfőről beszélne Flóra. Az általa jellemzett terjesztő egy aktív, ágenciája birtokában lévő szereplő, aki minden akadály ellenére érte el azt, ami hagyományosan férfiak számára fenntartott pozíció, hiszen a kábítószer terjesztők döntő többsége jellemzően férfi.

Ezzel szemben az interjúrészlet második felében egy teljesen más értelmezését kapunk Flórától. Eltűnik az aktív, cselekvő személyiség, egyfajta visszakozás, mentegetőzés jelenik meg. Flóra pontosan definiálja, hogyan is néz ki egy „valódi díler” és precízen meghatározza annak határait, vagyis elad ismeretleneknek, kizárólagos jövedelemforrása a kábítószer terjesztés, vagyis azt üzleti szemlélettel, profitmaximalizálással végzi.

Ennek a definíciónak pedig a lány terjesztője nem felel meg, hiszen a lány terjesztő csak a barátainak, ismerőseinek árul, idegenek nem kerülhetnek szóba, az ismerős ismerőseinél meghúzza a határt. A kábítószer kereskedelem csak kiegészítő pénzszerzés volt, hiszen nem ebből élt, vagyis nem tekinthető olyanfajta munkának, mint egy valódi terjesztőnél. Továbbá megkérdőjelezi az egész terjesztői karrier szándékosságát, helyette a matza-i értelemben vett sodródást idézi meg, ami szerinte nem egyedi eset, hanem egy jellemző „*tipik[us]*” karrierút a női terjesztőknél.

Konklúzió

Jelenleg még korai arról értekezni, hogy a narratív kriminológia mennyiben lesz a diszciplína meghatározó eleme. Azonban az már most látszik, hogy elméleti és módszertani szempontból egyaránt vérfrissítésként hat, különösen kihangsúlyozva a kriminológia mindenkorai alapjait, az interdiszciplinaritását, az elméleti és gyakorlati megközelítést. Az irányzat a korábbiaktól eltérően az identitásra és az identitásalkotásra fókuszál, egyszerre biztosítva eszközközvetet az egyén és a külvilág(a) vizsgálatára, miközben szervesen épít olyan bevett hagyományokra, mint a címkézés vagy a neutralizáció.

Hivatkozások

- Bakhtin, M. (1981) *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press
- Bernasco, W. (2010) Learning about crime from criminals: editor's introduction. In Bernasco, W. (szerk): *Offenders on Offending*. Portland: Willan Publishing 3-13
- Borbíró, A. (2016): Problémafelvetés: mivel foglalkozik a kriminológia? In: Borbíró, A. - Gönczöl, K. -Kerezi, K. -Lévay, M. (szerk) *Kriminológia*. Budapest: Wolters Kluwer 29-57

- Csák és mtsa (2008) Kvalitatív panlevizsgálat a budapesti elektronikus zenei partiélet szereplői, valamint drogpolitika megvalósítói körében. In Demetrovics Zs. - Rác, J. (szerk.) *Partik, drogok, ártalomcsökkentés*. Budapest: L'Harmattan 225-291
- Daly, K. (2012) Shake It Up, Baby: Practising Rock 'n' Roll Criminology In: Bosworth, M. - Hoyle, C. (szerk.) *What is Criminology*. Oxford. Oxford University Press. 111-125
- Fairclough, N. (1992): *Discourse and Social Change*. Polity Press. Cambridge
- Goodson, I. F. - Scherto, R. G. (2011) The Narrative Turn in Social Research. *Counterpoints* (386) Narrative pedagogy: life history and learning. 17-33
- Holstein, J. A. - Gubrium, J. F. (2013) Az aktív interjúkészítés. In: Bodor, P. (szerk.): *Szavak, képek, jelentés*. Budapest: L'Harmattan. 117-139
- Katz, Jack. 1988. *Seductions of Crime: The Moral and Sensual Attractions of Doing Evil*. New York: Basic Books.
- Kimble, J. T. - Olson, L. C. (2006): Visual Rhetoric Representing Rosie the Riveter: Myth and Misconception in J. Howard Miller's „We Can Do It!” Poster. *Rhetoric and Public Affairs*. 9 (4): 533-569
- Kiss, V. (2017) A kutatás módszertana. In: Fleck, Z. és mtsa *A jogtudat narratív értelmezése*. Budapest: Eötvös kiadó. 109-139
- Presser, L. (2009) The Narratives of Offenders. *Theoretical Criminology* 13 (2): 177–200.
- Presser, L. - Sandberg, S. (2015) Introduction: What is the story? In: Presser, L. - Sandberg, S. (szerk.) *Narrative criminology*. New York: New York University Press. 1-22
- Presser, L. (2016) Criminology and the narrative turn. *Crime, Media, Culture*. 12 (2): 137-151
- Sandberg, S. - Ugelvik, T. (2016): The past, present and future of narrative criminology: A review and an invitation. *Crime, Media, Cultura*. 12 (2): 129-136
- Sandberg, S. (2010) What Can 'Lies' Tell Us About Life? Notes Towards a Framework of Narrative Criminology. *Journal of Criminal Justice Education* 21 (4): 447–465.